

expedice speculum

Putování za záhadami a zajímavostmi regionu „Zrcadla“

Zachránily klášter jeptišky?

Oslavany získaly své jméno po řece Oslavě. Ta pramení na Českomoravské vrchovině. Do Oslavan hlubokými kaňony, krásnou a malebnou přírodou. Řeka se v Oslavanech otočí o tři čtvrtiny kruhu, aby se pak svým klidným tokem u Ivančic spojila s řekou Jihlavou. První písemná zmínka o Oslavanech se objevila v zakládací listině třebského kláštera v roce 1104. Oslavanští občané si toto výročí připomínají při Oslavanských historických slavnostech v září 2004. Samozřejmě v Oslavanech byl již život dříve než před devítistými lety. Svědčí o tom archeologické vykopávky, které zde dokládají osídlení v mladší době kamenné, před šesti tisíci lety. Prvním majitelem a nebo pánem tehdejší osady se uvádí Ivan, pak jeho syn Štěpán, zvaný Uher. Od roku 1197 se Oslavany staly majetkem třebského kláštera benediktýnů.

slechticnou paní Heilwidii, s našim souhlasem a schválením ctihodného našeho Roberta, olomouckého biskupa v našem království a jeho biskupství v brněnské provincii v místě nazývaném lidově Oslavany, jeho jméno bylo změněno jako Údolí svatě Marie. Autoritou ctihodného otce našeho Roberta, olomouckého biskupa a na žádost zmíněné slechticny a některých našich slechticů, bēre-me do své ochrany, pokládáme to za zásluhu, aby přijali všichni tam žijící řeholnice, tak jejich služebníky majetek a statky, které vlastní a později získají. Tomuto klášteru dáváme stejnou svobodu, kterou jsme dali klášteru cisterciáckého řádu na Velehradě z naší dobroty, na paměť našeho bratra Vladislava, kdysi markraběte moravského a opatřeného statky. Svoboda pocházející z naší zbožnosti a kterou jsme založili, nářizujeme pečlivě zachovávat, zvláště

kolem tři set jeptišek. Tato informace může být zavádějící, protože zase tak veliký klášterní objekt to není. Jisté je, že tehdejší jeptišky nepracovaly, ty se modlily v křížové chodbě (ambitu) rajské zahrady kláštera a věnovaly se dalším povinnostem. Na práci měly kolem sebe zvláštní skupinu pracovníků, kterým se říkalo konvrši. Ti měli i svůj hábit. Jména řádových sester nejsou asi nikde dosažitelná. Ví se, že zde také žila nějaký čas, později prohlášená za svatou, Zdislava z Lemberka. Zato ale představené kláštera, abatyše, ty jsou všechny známy. V kapli byly dvě náhrobní desky Kateřiny, která zde byla abatyší v letech 1468 – 1502 a její následovnice Barbary, která zemřela 1519. Deska abatyše Kateřiny při výzkumných archeologických pracích ke konci minulého století praskla a proto byla zdokumentovaná a je uložena pod dlažbou kaple. V úrovni podlahy je vedle Barbary ještě jedna malá deska, náhrobní kámen dítěte Doroty z rodu Mollartů, o jejichž rodině bude ještě psáno.

Klášter byl budován (jako většina cisterciáckých klášterů) v blízkosti řeky, v zátopové oblasti. Častými povodněmi samozřejmě celý klášter trpěl. Proto se celý prostor zvýšil navážkou zhruba o metr nad původní terén. O tom nás přesvědčí zapuštěný střední sloup, který drží klenbu celé bývalé kapitulní síně. Také byly nějaké požáry, něco likvidovala hniloba. Takže klášter začal silně chátrat a omezila se původní činnost a provoz kláštera. Pak přišla doba husitská. Ta samozřejmě nepřála katolictví a ničila církevní majetky. Pozdější majitel oslavanského panství Jan Nepomuk Scharff ve své Dějepisné poznámce v roce 1832 píše: „Od toho času (rozuměj od založení) zůstal oslavanský klášter v klidné držbě až do roku 1423, kdy byl zcela zničen v zemi pobývajících českými Tábority, vedenými Janem Žižkou a Prokopem Holým. V kláštere žijící jeptišky byly z části rozehnány, z části utopeny těmito loupežníky v řece Oslavě, blízko městečka Ivančic“. K tomuto závěru došel pisatel na základě zprávy, kterou o Husitech zapsal s dvěstěpadesátiletým zpožděním jezuita Tomáš Pešina z Čechorodu (Mars Moravicus, strana 491). Tato pověst je v myslí místních hluboce zakořeněna.

Na nádvoří zámku stála uprostřed stará lípa. V minulém století byla různě podepená, část vyplněná betonem. Ale stejně byla na žádost JZD odstraněna. O ní se vyprávěla pověst, že pod ní seděl vojevůdce Jan Žižka. Již shora jmenovaný historik Petr Fiala objevil v Archivu města Brna (AmB) dokument číslo 261 z té doby. V něm je zapsáno: „My, Braxidís, z Boží milosti abatyše, Anna převorka, Anna podpřevorka, sklepnice Markéta a celý konvent tímto listem veřejně oznamujeme všem lidem, kteří ho uvidí, nebo budou slyšet číst, že jsme s prozíravou myslí, dbajíc dobré rady, ze strachu před našimi nepřáteli husity, kteří před časem ovládli naši zem, vyvezly z našeho kláštera své klenoty, kalichy, monstrance a ornáty a položily je k věrné ruce a dočasněmu držání ctihodnému muži Mikoláši Theymovi, toho času rychtáři v Closternburgu u Vidně, který nám klenoty zcela a bez všeho odporu navrátil tak, jak mu byly svěřeny. Proto my, svrchujmenovaná Braxidís a konvent činně svrchupsaného Mikoláše Theyma volným a zbaveným všem nárokům na vrácení věcí s výjimkou jedné velké monstrance, patřící k Božím tělu, kterou jsme ponechaly v jeho držbě za zástavu padesáti zlatých takovým způsobem, aby nevydaly monstranci ze svých rukou. K potvrzení všech

uvedených věcí jsme za tento veřejný tisk, který byl dán v našem klášteře v Oslavanech po narození Krista tisícího čtyřstého a třidvacátého, na den Povýšení Svatého Kříže přivesily svoji pečeť“. Podle této zprávy, která byla psaná 14. září 1423 již asi pominulo nebezpečí od Husitů, když si dovolily nechat přivést své cennosti do Oslavan. Jakým způsobem bylo provedeno zajištění tohoto převozu, když se musely tyto věci převážet přes území, obsazená Husity?

Páter Augustin Kratochvíl ve své knize Vlastivěda moravská o Ivančicích píše: „Již roku 1423 přitáhl Žižka k městu a bez odporu a za srozumění mnohých měšťanů hovčicích učení Husovu, dobyl jich a krutě potrestal katolíky. Po odchodu Žižkově vypudil posádku husitskou roku 1424 Albrecht Rakouský, který od Zikmunda přijal markrabství moravské, když se k němu přidal Jindřich z Lipé a na Krumlově. Brzy byly sečteny dnové panování Albrechtova v Ivančicích, neboť ještě toho roku, ač Žižka zemřel na pochodu, spojila se vojska česká u Velkého Meziříčí a vpadla na jih Moravy s Mikulášem Sokolem z Lamberka. Při tom byla obsazena města Třebíč a Ivančice, kde bylo zajato zvláště mnoho lidí. Do roku 1435 byly Ivančice baštou Táboritů a Sirotků. Většina ivančických odpadla od víry pravé a přidala se k husitství, k vyznání pod obojí...“

Co z toho vyplývá. Oslavanský klášter nebyl a nemohl být pobořen. Jak je možné, že Husité neprovedli žádný tvrdý likvidační nájezd na tento klášter, když byli jen čtyři kilometry vzdáleni od Oslavan? Jakým způsobem se cisterciáčky ubránily? Měly s Husity nějakou úmluvu? Spolupracovaly s nimi? Daly jim něco? A takových otázek by se našlo mnoho i v dnešní době. Tento zvláštní stav vzbudil pohoršení a podezření i v katolických vyšších kruzích. Kratochvíl ve článku o Oslavanech (v téže knize) uvádí: „Když víkol bujely rozkol a kacířství, nelze se diviti, že i samy panny Oslavanské byly nařčeny roku 1467, jakoby přály husitismu. Obhájily se však 2. prosince 1467 v Brně před Vilémem, biskupem Nikopolským. Dokonce vyhlásily následující čtyři artikuly...“. Ani v jedné není uvedena žádná spolupráce s Husity a ani zde není napsáno nic o tom, že by je tito nějakým způsobem v Oslavanech napadali. Také zde není ani jedna zmínka o tom, že by došlo

Nádvoří zámku s patrovými arkádami

Doležala, kaple předala církvi Československé. Ta jej žádala zpět. Od té doby je neuvězněn.

Roku 1471 začíná tehdejší král Vladislav Jagelonský udlít správu klášterního majetku, včetně dispozicního práva světským feudálům. Prvním byl Vilém z Pernštejna, po něm (1509) nastoupili jeho synové Vojtěch a Jan. Král Ludvík odebral správu Pernštejnům a světil ji brněnské městské radě. Roku 1526 král Ferdinand I. opět odebral správu Brňanům a změnil správu kláštera na řádnou zástavní držbu. Vystřídalo se zde hodně rodů a pánů: Jan Kuna z Kunštátu, jeho bratr Vilém, Bošovský z Polánky, Beneš Bubenský z Chlumu, Václav z Hodic a Olbramovic, Jan Krajíž z Krajku a rodina Althanů. Mnoho z tohoto rodu se vystřídalo v Oslavanech. Althanové také přistavěli v Oslavanech to krásné první nádvoří k původní kvadratuře bývalého kláštera. Rovně dvadesát čtverečných metrů rozlohy, devadesát osm arkád, nádvoří ze čtyř stran uzavřené, to jsou přednosti a výjimečnost oslavanského zámku. Také zde byla zřízena knihtiskárna. Původní funkce kláštera již nebyla nikdy v Oslavanech obnovena.

Již za Althanů se bývalé prostory původní stavby změnila na hospodářské využití. Trojpodlažní bazilika se výrazně zkrátila, pravá loď se odstranila a ze zbytku zůstala zachována pouze část, která se změnila na kapli. Do ní se vstupovalo z pravé strany z nádvoří a na kůr se chodilo po kamenných schodech zvenčí také z té strany. Althanové zde žili až do roku 1654, kdy vymřela jejich oslavanská větev a jejich poslední dcera se provdala za hraběte Mollarta, jejichž rod přišel k nám z Francie.

K tehdejšímu panství patřily Oslavany, Řeznovice, Nová Ves, Letkovice (tehdy s t), Němčice, Zbýšov a osada Kratochvilka. A toto celé panství prodal jejich syn Petr Arnošt z Mollartů roku 1712 klášteru Králové na Starém Brně za 130.000 zlatých. O dva roky později stává v Oslavanech tehdejší abatyše brněn-

Renesanční arkádová předsíň - západní křídlo

k nějakým nájezdům a nebo že by některou z jeptišek někde utopili. A kdyby někdo topil, jistě by to byla Matka představená – abatyše. A určitě by se tato zpráva objevila v obhajobě. O topení jeptišek byl dokonce namalován obraz s názvem: „Metání oslavanských panen do řeky“. Tento přežil i první polovinu dvacátého století v kapli a byl sporným případem, když se na návrh tehdejšího předsedy Místního národního výboru Roberta

panství následně bylo dáno 14. září 1789 „Jeho veličenstvem císařem Františkem I.“ do dědičného nájmu vídeňskému finančníku Janu Nepomuku Scharffovi.

Od 11. října 1799 získal celé panství do pravého vlastnictví na věčné časy proti přímo zaplacené kupní ceně 200.202 zlatých, včetně všeho jak to leží a stojí. Byl to velice úspěšný hospodář a své úspěchy a výsledky své práce zapsal do „Dějepisné poznámky“ v roce 1832, která je uložena v makovici zámecké věže. Tato jeho zpráva je poměrně hodně rozšířená mezi oslavanskými občany. Se svojí manželkou Henriettou (Jindřiškou) z Tondomarku, která mu brzy zemřela, měl tři dcery. Nejstarší z nich, také Henrietta, provdaná za hraběte Hentschela, měla rovněž tři dcery Dvě zbývající sestry Františka a Johana byly rovněž provdány, ale jejich manželství byla bezdětná. Jejich majetkový podíl připadl dcerám Henriette. Nejstarší z nich, Henrietta se provdala za hraběte Serényho, majitele panství v Luhačovicích, druhá byla Filipina, provdaná za hraběte Paumgartena a Marie provdaná za hraběte Mazuchella. Tyto tři vnučky původního majitele prodaly celé oslavanské panství (ke kterému patřilo přes 1000 hektarů polnosti a přes 1000 hektarů lesů) v Luhačovicích 6. srpna 1885 Maxu a jeho synu Filipovi rytířům z Gomperzů za 590.000 zlatých. Jejich celá rodina byla židovská a vynikala ve finančních, ale i politických kruzích v tehdejších Rakousko-Uhersku. V roce 1903 získal půlku panství od svého otce Filip a provedl v oslavanském zámku poslední větší stavební úpravu. Filip, který byl advokátem (JUDr.) zdědil v Brně továrnu na jemné sukno (Auspitz Enkel – Feintuch Fabrik Brunn) na Václavské ulici a druhou na Cejlu. Dále zdědil zámek v Habrovanech na okrese Vyškov. Měl ještě tři sestry, které jezdily do Oslavan na „letní byt“. Nejstarší sestra Rosa, když se chtěla provdat za velvyslance ve Švýcarsku Gastona Carlini, musela přestoupit na katolickou církev. A aby neměla rodina ostudu, že přestoupila ke katolíkům, provdala se v zámecké kapli v Oslavanech. Po nástupu Hitlera byl všechn majetek Filipa zabaven německými úřady a on sám pak v roce 1941 se odstěhoval do Bernu ke svojí sestře Rose. Po válce mu byl opět celý jeho majetek zabaven podle Benešových dekretů. Sice se v roce 1946 odvolal, ale znárodnění mu přišlo v roce 1947 potvrzeno. On pak v témže roce umírá.

Zámek zůstal Oslavanům, později polnosti získalo Jednotné zemědělské družstvo a lesy připadly Státním lesům jedním podpisem. V zámku pak byly sklady Civilní obrany, sklady „Léčiv“ a depozitář Univerzitní knihovny. Po roce 1989 získává zámek opět Město Oslavany. Začaly se opravovat střechy, které spotřebovaly přes třicet milionů korun. Soukromá společnost G&C Pacific, a.s. zde vybudovala pivovar, reprezentační místnosti, restauraci a ve svých aktivitách pokračuje dále. V současné době je s ní podepsána smlouva o prodeji zámku. V celém jižním křídle jsou muzea hasičství, hornictví, energetiky, optiky, rozhlasových, gramofonových a magnetofonových přijímačů. Připravuje se také výstava kancelářské techniky.

Napsal Jan Kyselák

Část původního románského portálu u vchodu do kláštera

Někdy kolem roku 1220 projížděla tudy paní Heilwiga ze Znojma, vdova po nějakém pánu z Myslibořic. Ji se toto místo zalíbilo natolik, že se rozhodla ve své zbožnosti postavit v Oslavanech, právě v tom oblouku mnišský cisterciácký klášter. Ona sama vlastnila pozemky kolem Třebíče, a to statek Horku s lesem a polnostmi, dále pak dnes již zaniklé vesnice Hartlevice a Kosochovice. Při setkání s tehdejším opatem třebského kláštera Lukášem se dohodla, že se provede směna pozemků. Byla vytvořena dvoustranná komise, která pozemky obešla a zjistila, že jsou majetkově téměř shodné. Provedla se o tom písemná smlouva. Tuto smlouvu, datovanou v měsíci červnu roku 1225, přeložil do současné češtiny ivančický historik Mgr. Petr Fiala.

Vypracovaly se plány, sehnal se materiál a roku 1225 se začal stavět první panenský cisterciácký klášter na Moravě (v roce 1208 byl na Velehradě vysvěcen první mužský cisterciácký klášter na Moravě). Za tři roky byl již klášter natolik postaven, že zde jistě žily nějaké jeptišky a bylo postaveno kněžiště. Jak byl tehdy velký tento objekt při jeho svěcení, jsou jen dohady. Jisté je, že tento klášter světil tehdejší olomoucký biskup Robert, protože v Brně tehdy ještě biskupství nebylo. Nejvýznamnější osobou při svěcení byl zde přítomný tehdejší král Přemysl Otakar I. se svojí manželkou Konstancí. Byl zde markrabě moravský, nástupce po Lukášovi opat třebský Arnold, Albert, opat velehradský, opat hradištský a vůbec mnoho světských i církevních osobností té doby.

Při příležitosti vysvěcení byla zdejším klášteru udělena významná privilegia (CDM číslo 320 z 7. listopadu 1228). Jen pro ilustraci uvádíme část tohoto dokumentu, který přeložil ThDr. Miloš Šandera: „At vědí, jak přítomní žijící, tak budoucí, že My, klášteru řeholnic cisterciáckého řádu, založeného vznešenou

všechny obce a statky, které církev má, nebo bude mít, ať jsou kdekoliv v mém království, ať v Čechách a nebo na Moravě, zbavují všech poplatků odváděných slechtic, ať se jmenují jakkoliv. Zároveň připoujím, aby nikdo z mých nástupců nebo slechticů, při zřizování nebo opravě vojenského tábora, nebo při přípravě tažení se neodvažoval klášter znepokojovat“.

V další části listiny jsou uvedeny různé tresty a pokuty pro ty, kteří by se nějakým způsobem snažili získat klášterní majetek, nebo jednali protizákonně. Klášter i lid kolem byl osvozen od zeměpanských daní, roboty a podobně. Klášter nabyl v krátké době velkých majetků a byl velmi bohatý. Měl mnoho patronátů. Také kostel svatého Jakuba v Brně patřil oslavanskému klášteru. V Oslavanech se postupně dokončovala výstavba kláštera. Byla zde také postavená trojpodlažní bazilika. Do ní se vstupovalo krásným portálem, který je zachován dodnes a je to svým způsobem rarita. V současné době probíhají jednání se statikem, aby dovolil odsekát část klenebního zdiva, nebo navrhl jiný postup tak, aby se objevila střední horní část této vstupní brány, kde jsou krásné motivy vysekané v mohutném pískovcovém překladu.

Jak již bylo uvedeno, klášter nabyval velkého majetku. To vedlo sousedy k závistí, zvláště pak, když měli již tak bohatému klášteru platit nějaké desátky a jiné platby. Proto se snažili nějakým způsobem klášter okrádat. V klášterních dokumentech jsou zprávy od římských papežů, kteří je varují, aby od podobných praktik ustoupili a řádně platili své dávky, jinak že je stihne přísný trest. I z tohoto je možné si představit, že oslavanský klášter nebyl žádný bezvýznamný objekt. V písemné zprávě z roku 1832, která se nachází v makovici zámecké věže se dovídáme od pozdějšího majitele panství Jana Nepomuka Scharffá, že zde žilo